

Skals Nord

- bebyggelse fra yngre bronzealder og/eller tidlig førromersk jernalder

Lars Agersnap Larsen

Viborg Stiftsmuseum 2010

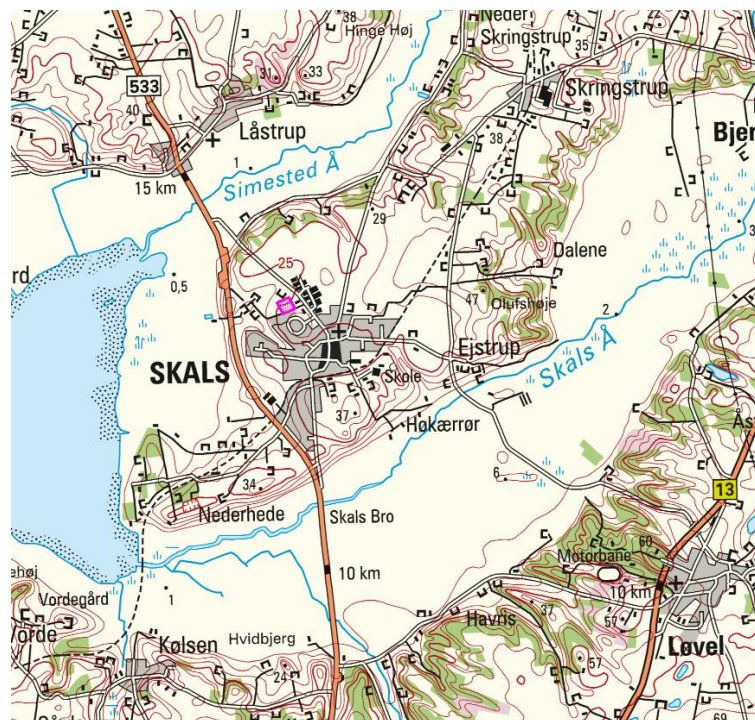
Bygherrerapport nr. 49

Bygherre: Viborg Kommune

ISBN 978-87-87272-95-7

Indledning.

Lokaliteten Skals Nord ligger mellem Nørreballe og Trangbæk i Skals på nordvestsiden af det markante højdedrag, der fra øst skyder sig frem til engene ved Hjarbæk Fjord mellem Simested Ådalen mod nord og Skals Ådalen mod syd.

Figur 1. Den lille markering viser placeringen af udgravningen 'Skals Nord' i 2009 på nordvestsiden af højdedraget i Skals.

Allerede i 2006 gennemførte Viborg Stiftsmuseum efter aftale med den daværende Møldrup Kommune en prøvegravning på hovedparten af området for Lokalplan 108 Skals Nord. Navnlig i den østlige halvdel af området blev der gjort flere arkæologiske fund, som enten skulle bevares for eftertiden eller undersøges i det omfang, de måtte blive ødelagt ved byggemodningen af lokalplansområdet. Ifølge museumsloven er det en af museernes vigtigste opgaver at arbejde for at bevare væsentlige fortidsminder for eftertiden. Men da det desværre ikke var muligt at flytte det planlagte anlægsarbejde væk fra området med fortidsminder, var det nødvendigt at foretage en egentlig arkæologisk udgravning for at samle så meget viden om fortidsminderne som muligt, inden de blev ødelagt. Alle væsentlige fortidsminder var lokaliseret indenfor området af byggemodningens 2. etape, og derfor blev udgravningen først gennemført i løbet af juni og juli 2009.

En udgravning af store arealer foregår ved en såkaldt fladeafrømning. Med en gravemaskine forsynet med en bred rabatskovl fjernes muldlaget. Herefter fremstår anlægssporene som mere eller mindre mørke pletter i den lyse undergrund. Spor efter oldtidens hustomter ses som systemer af små 'pletter'; det er de huller, der i sin tid blev gravet til husets stolper. Spor efter nogle af de mange aktiviteter, der er foregået på bopladsen viser sig som større eller mindre 'pletter', der er genopfyldte nedgravninger/gruber. Det kan eksempelvis være ild-/koge-gruber brugt til madlavning eller råstofgruber, hvorfra der er hentet sand eller ler.

Udgravningens resultater

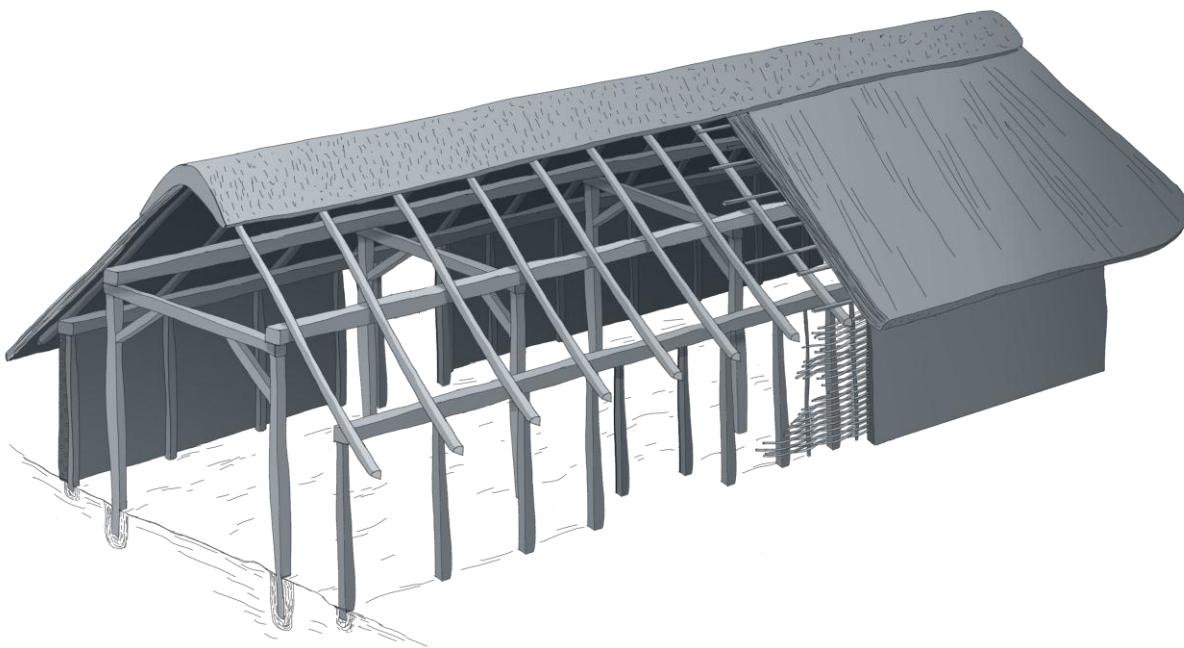
På baggrund af prøvegravningens resultater blev der foretaget større fladeafrømninger i fem felter. Samlet blev der afdækket og undersøgt fire langhuse (K1, K2, K4 og K5), en staklade eller et småhus (K3), 13 ild-/kogegruber og fem større grubekomplekser med affald, samt et mindre antal andre anlægsspor og fyldskifter, der ikke uden videre kunne tolkes (se Figur 2). På grund af hustomternes udformning og lerkarskårene, der blev fundet i stolpehuller og gruber, kan bopladsområdet dateres til yngre bronzealder og/eller tidlig førromersk jernalder (1100-200 f.Kr.).

Figur 2. Oversigtsplan med angivelse af udgravningsfelterne samt dele af forundersøgelsens søgegrøfter. Med grønt markeres grundplanen af de udskilte langhuse og andre konstruktioner, mens de registrerede ild-/kogegruber er markeret med rød udfyldning.

Langhuse og andre bygninger

Ved undersøgelsen blev der som før nævnt fundet spor efter fire langhuses tagbærende konstruktion i form af stolpehuller i to rækker. Alle hustomterne havde et eller flere bevarede stolpehuller, der tydeligt viser, hvor én eller flere af indgangene har været placeret. Bortset fra et langhus (Hus K5) blev der ikke fundet spor efter selve ydervæggen. Det betyder, at det ikke kan afgøres, om husene har haft plankebyggede vægge eller risflet med lerklining (se også Figur 3). De plankebyggede vægge krævede meget træ, og efterhånden som mere og mere skov blev ryddet til fordel for agerbrug og især græsgange til kvæget, blev det mindre almindeligt at bygge væggene på denne måde. Manglen på spor efter væggene vanskeliggør selvsagt en beregning af langhusenes areal. Fra andre undersøgelser har vi dog et godt kendskab til ydervæggens normale placering i forhold til den tagbærende konstruktion, at vi også for husene i 'Skals Nord' kan udtale os forholdsvis nøjagtigt om deres dimensioner.

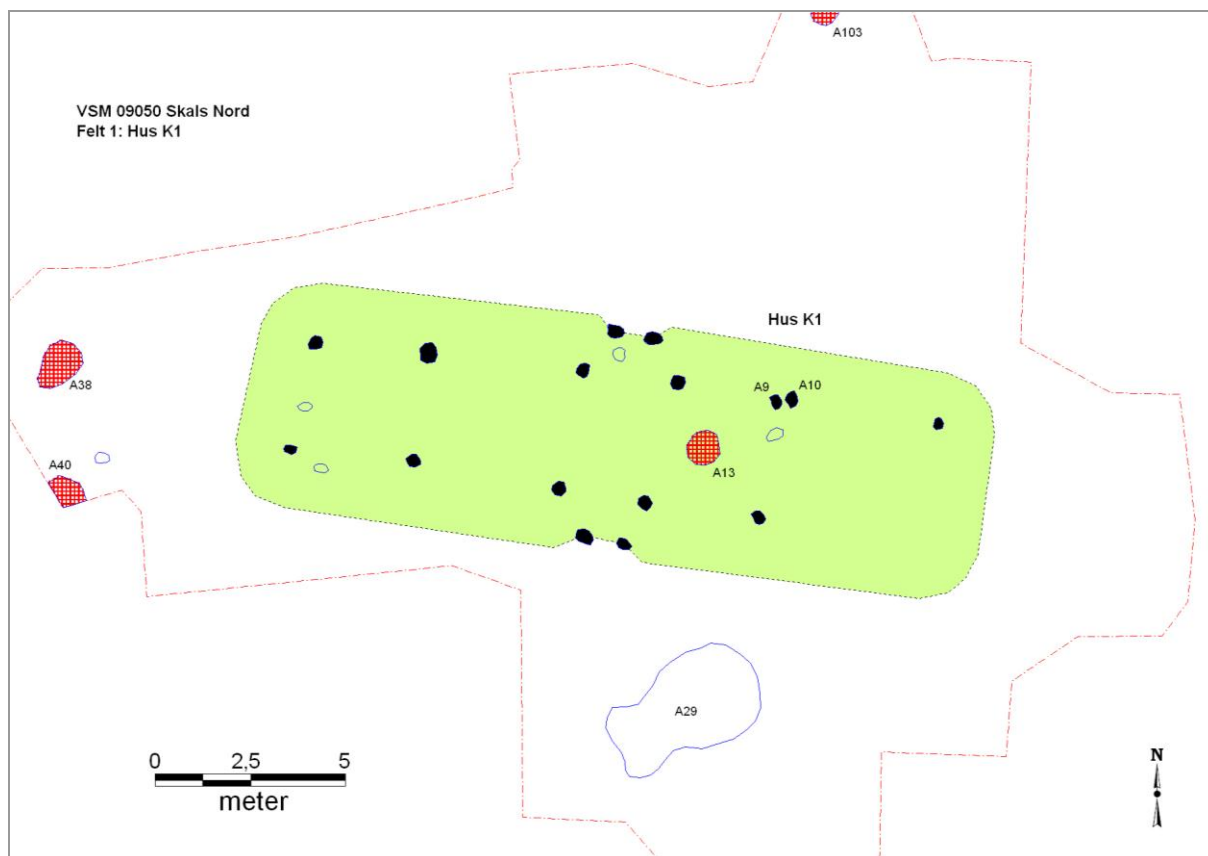
Figur 3. Eksempel på hus fra yngre bronzealder. Taget blev båret af to rækker nedgravede stolper, der var placeret sætvis ned gennem huset. Tagstolperne var gravet omkring 0,5 m ned i jorden. Vægstolperne blev også gravet ned i jorden, dog ikke helt så dybt som tagstolperne, hvorfor disse ikke altid lader sig påvise. Vi ved ikke meget om vægkonstruktionen, men væggen kan have været udført af risflet, som var beklasket med ler, eller været opført som en stav- eller bulkonstruktion (lodrette planker på fodrem eller vandrette planker over hinanden). En afstand mellem vægstolperne på et par meter tyder på stav- eller bulkonstruktion, mens mere tætstillede vægstolper tyder på risflet med lerklining. På grund af konstruktionen med jordgravede stolper og byggematerialerne i øvrigt havde et hus en begrænset levetid. Man regner med 30-40 år. De fleste langhuse var orienteret øst-vestligt, ofte drejet lidt mod vestnordvest-østsydøst, hvilket kan skyldes et ønske om maksimal solindstråling. (Illustration: Jeanette Nørgaard, Viborg Museum)

Hus K1

Udgravningen af hus K1 viste, at det har haft seks sæt tagstolper, hvoraf det østligste dog mangler tagstolpehullet i syd (Figur 4). Uden tvivl har der også stået en tagstolpe her, men formodentlig har pløjning gennem flere århundreder fjernet resterne af dette stolpehul. Der blev fundet to stolpehuller (A9 og A10) på stedet for den nordlige tagstolpe i 5. sæt, og sandsynligvis er den oprindelige tagstolpe på et tidspunkt blevet forstærket med yderligere en stolpe; dette fænomen ses fra tid til anden. Andre stolpehuller viste, at huset har haft to indgange overfor hinanden i midten af hver langside, således som det kendes fra de fleste andre langhuse fra perioden. Sandsynligvis har huset været 19-20 m langt og ca. 6 m bredt, mens arealet anslås til 115-120 m².

Inde i huset blev fundet en såkaldt 'ild-/kogegrube' (A13) midt mellem 4. og 5. tagstolpesæt fra vest (læs mere om ild-/kogegruber på side 10). Vi ved ikke med sikkerhed om 'ild-/kogegruben' har været i funktion samtidig med huset, men dens placering kunne tyde på det.

Der blev ikke gjort fund i husets stolpehuller, og derfor kan huset kun dateres ud fra hustypen og dimensionerne. Formodentlig er Hus K1 fra yngre bronzealder eller måske tidlig førromersk jernalder.

Figur 4. Oversigt over del af udgravningsfelt 1 med markering af stolpehuller og grundplan til Hus K1. Ild-/kogegruber er markeret med rød krydsskravering. Målestok 1:200.

Hus K2

Udgravningen af hus K2 viste, at det har haft fire sæt tagbærende stolper og to indgange beliggende overfor hinanden i midten af huset (Figur 5, Figur 6). Sandsynligvis har huset været ca. 10 m langt og ca. 5,5 m bredt, mens arealet anslås til 50-55 m². Der blev ikke fundet sikre spor efter, hvad der er foregået i huset. Mellem de to vestligste tagstolpehuller i den sydlige række blev dog fundet en grub (A74), der muligvis kan have været i funktion samtidig med huset. Gruben kan være de nederste rester af en 'fornrudsgrube', hvor der har stået et forrådskar eller lign.

Figur 5. Tagstolpehuller og indgangstolpehuller til Hus K2 markeret med landmålerstokke. Set fra østsydøst, altså fra huset østlige gavl.

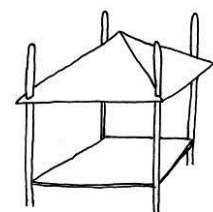
Lerkarskår fundet i et af Hus K2s tagstolpehuller tyder på, at det skal dateres til sen yngre bronzealder eller førromersk jernalder. Desuden blev der fundet lerkarskår i førnævnte grube, der foreslås dateret til yngre bronzealder/tidlig førromersk jernalder.

Figur 6. Oversigt over del af udgravningsfelt 3 med markering af stolpehuller og formodet grundplan til Hus K2. Målestok 1:200.

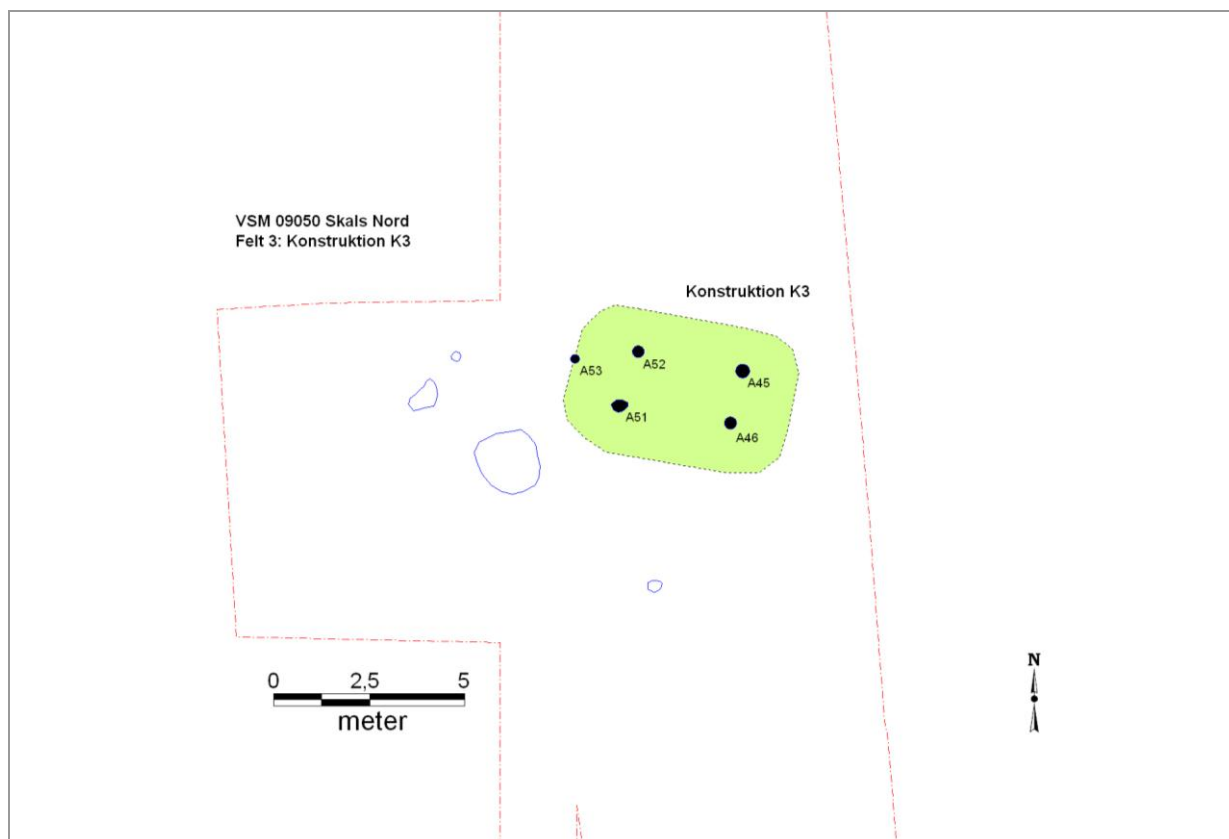
Konstruktion K3 – fire-stolpeanlæg eller måske et småhus?

Lidt nord for langhuset K2 blev der afdækket en konstruktion K3 med 2 sæt regulære stolper (A45, A46, A51 og A52), der i grundplan danner et langsmalt rektangel. Derfor foreslås anlægssporene tolket som resterne efter et såkaldt 'fire-stolpeanlæg' eller 'staklade'. Sådanne 'staklader' er velkendte fra historisk tid, hvor de ofte har været konstrueret med et tag over fire stolper og et hævet gulv, som skulle forhindre husdyrene og skadedyr i at nå det opbevarede forråd af hør, halm, kornneg eller lignende. Taget har muligvis kunnet hæves og sænkes, alt efter hvor meget der har været opbevaret. Der kan dog tænkes en alternativ tolkning af konstruktion K3. Muligvis kan der være tale om resterne efter et såkaldt småhus, der har tjent som udhus eller økonomibygning. Således kan et muligt stolpehul (A53) være levn efter en vestgavl i en bygning (Figur 8). Tolkningen som småhus hviler dog meget på det formodede stolpehul, der i givet fald er den eneste bevarede rest efter ydervæggen. Dette kan sagtens være tilfældet, men man kunne godt have ønsket sig lidt flere bevarede kendetegn, som f. eks. flere stolpehuller til vægforløbet eller indgangen.

Figur 7. Skitse af en staklade.

I et af de fire regulære stolpehuller (A51) blev der fundet et lerkarskår, der formodentlig kan dateres til yngre bronzealder eller nok snarere til tidlig førromersk jernalder. Sandsynligvis er det også dateringen af konstruktion K3. Fra andre arkæologiske undersøgelser kendes mange fire-stolpeanlæg fra yngre bronzealder, mens småhuse tilsyneladende først introduceres i tidlig førromersk jernalder.

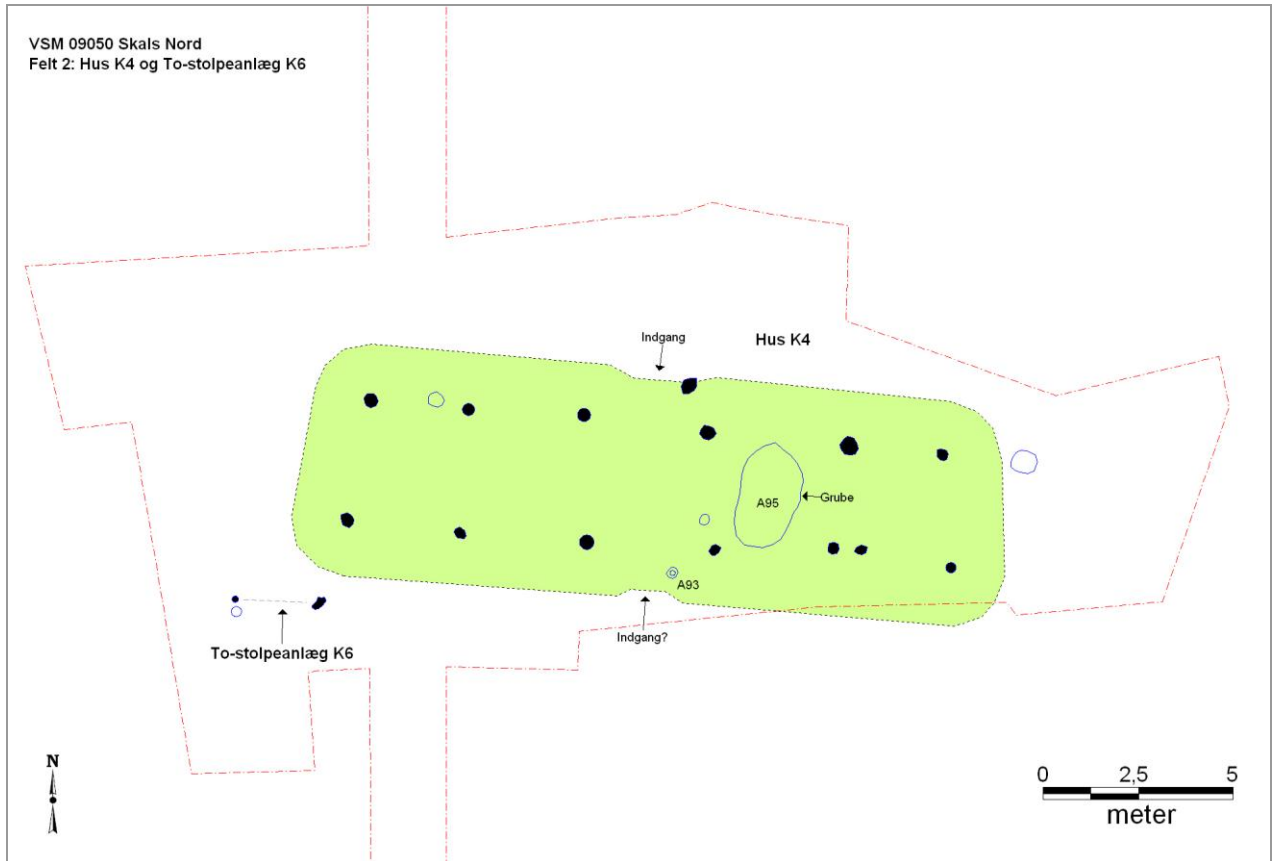
Figur 8. Oversigt over del af udgravningsfelt 3 med markering af stolpehuller og formodet grundplan til fire-stolpeanlægget eller måske småhuset K3. Målestok 1:200.

Hus K4

Udgravningen af hus K4 viste, at det har haft seks sæt tagbærende stolper, hvoraf sydstolpen i det 5. sæt på et tidspunkt må være blevet forstærket med endnu en stolpe (Figur 9). Sandsynligvis har huset været 18-19 m langt og ca. 6 m bredt, mens arealet anslås til 105-110 m². Midt i den nordre langside er der fundet rester af et indgangsparti, hvoraf kun det østlige stolpehul var bevaret. Mod syd, direkte overfor indgangspartiet mod nord, blev der fundet et stolpehul med stolpespor (A93), der muligvis er levn efter et indgangsparti mod syd. Den forsigtige tolkning skyldes, at stolpehullet med stolpespor ligger noget tæt på den søndre tagstolperække. Der blev ikke gjort fund i husets stolpehuller, og derfor kan huset kun dateres ud fra hustypen og dimensionerne. Formodentlig er Hus K4 fra yngre bronzealder eller måske tidlig førromersk jernalder.

Midt mellem 4. og 5. tagstolpesæt fra vest blev undersøgt en større grube (A95). Her kunne udskilles mindst 5 hovedfaser med mange forskellige fyldlag. Samlet indeholdt lagene mere end 140 lerkarskår og større eller mindre mængder af rødbrændt ler, trækulsfarvet sand og trækulsnister, hvilket antyder, at grubekomplekset har haft en funktion i forbindelse med af-

faldsdeponering. Der blev ikke gjort iagttagelser, som kan belyse om gruben og Hus K4 er samtidige. På baggrund af placeringen, der tilsyneladende respekterer husets tagbærende konstruktion, er det muligt/sandsynligt, at de er samtidige. Gruben dateres til yngre bronzealder eller snarere tidlig førromersk jernalder på baggrund af lerkarskår, hvilket er jævngammelt med husets typologiske datering.

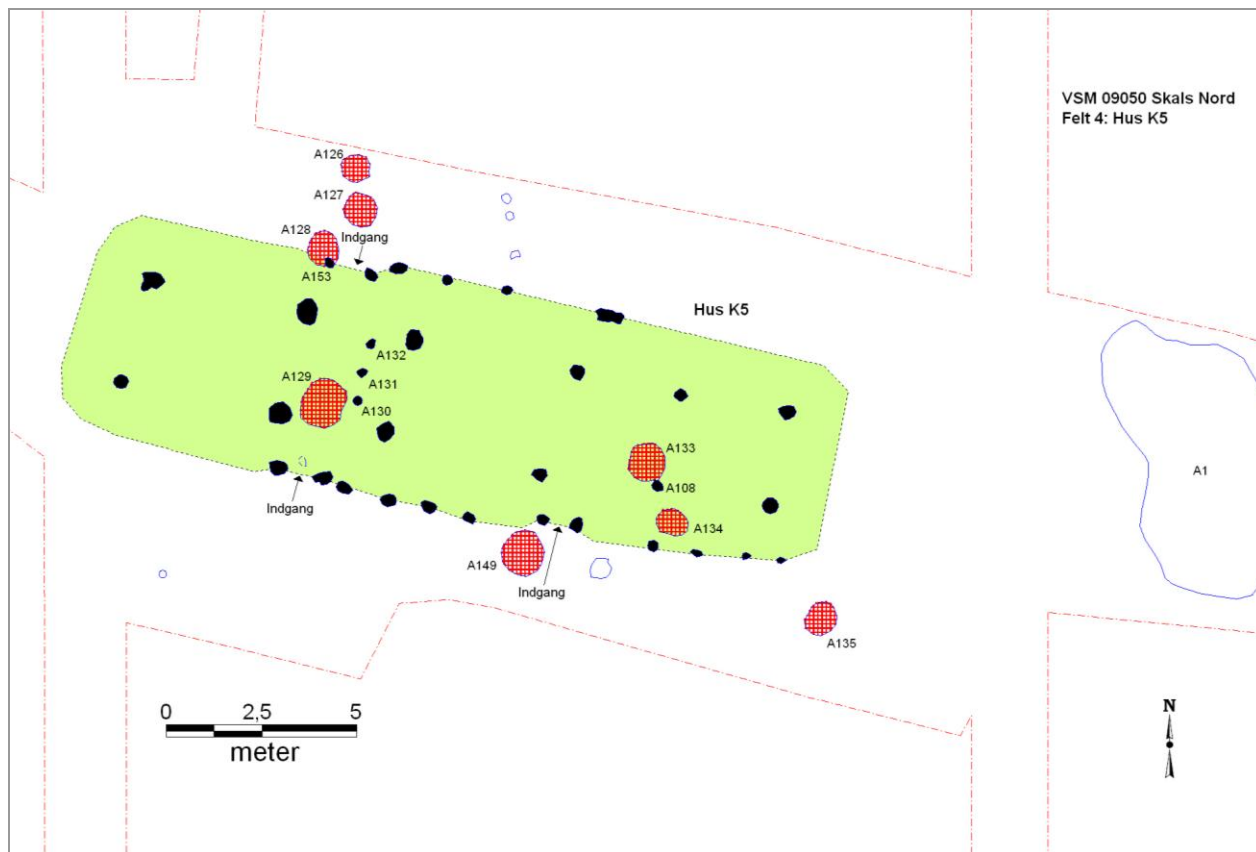

Figur 9. Oversigt over udgravningsfelt 2 med markering af stolpehuller og formodet grundplan til Hus K4. Lige sydvest for huset blev fundet et formodet to-stolpeanlæg K6. Målestok 1:200.

Hus K5

Dette langhus var undersøgelsens største og bedst bevarede hus. Udgravningen viste, at det har haft seks sæt tagstolper, der har stået med bemærkelsesværdig varierende afstand (Figur 10). Mellem 2. og 3. tagstolpesæt fra vest blev registreret 3 stolpehuller (A130-A132), der formodentlig skal tolkes som rester efter en rumadskillelse mellem en vest- og en østdel af huset. Også i den indbyrdes variation af afstanden mellem tagstolpesættene synes der at kunne spores en funktionsmæssig opdeling af huset; de tre østlige sæt har stået med en meget regelmæssig afstand på 2,8-3 m. Det er fristende at tro, at der kan have været en beboelse i vestdelen og en stald i den østligste del, men det kan ikke afgøres nærmere ud fra udgravningens resultater.

Figur 10. Oversigt over del af udgravningsfelt 4 med markering af stolpehuller og grundplan til Hus K5. Ild-/kogegruber indenfor og omkring huset er markeret med rød krydsskravering. Det er næppe sandsynligt, at ild-/kogegruberne er samtidige med huset (læs mere om disse på side 10). Yderst mod øst ses et af de store grubekomplekser uden for husene. Målestok 1:200.

Som det eneste af langhusene i udgravningen havde Hus K5 adskillige bevarede vægstolpehuller til ydervæggene mod nord og syd. De har tilsyneladende overalt stået med en afstand på omkring 1 m, og det tyder på, at huset har haft vægge af risflet med lerklining. Der kunne udskilles mindst tre indgangspartier i ydervæggen, heraf to direkte overfor hinanden i vestenden af huset. Alle ligger en smule indtrukne i forhold til ydervæggen, hvilket et træk som er velkendt fra bronzealderens og jernalderens langhuse. Sandsynligvis har huset været 20-21 m langt og ca. 6 m bredt, mens arealet anslås til 120-125 m².

To-stolpeanlæg K6 - slagtebænk, tøjringssted eller tørrestativ?

Udover ovennævnte hustomter og andre bygninger blev der også fundet andre anlæg på den udgravede del af bopladsen. Det gælder blandt andet et muligt såkaldt to-stolpeanlæg K6, der blev fundet lige ud for sydvesthjørnet af langhuset K4 (se Figur 9). Det bestod af to meget regulære og 30 cm dybe stolpehuller, som lå med en indbyrdes afstand på ca. 2,2 m. Tilsvarende anlæg kendes efterhånden fra flere undersøgte bebyggelser fra bronzealder og jernalder, og ligesom det aktuelle to-stolpeanlæg fra bosættelsesområdet 'Skals Nord' ligger næsten alle disse anlæg uden for de fundne hustomter. De er således udtryk for en eller flere aktiviteter, der er foregået i det fri uden for husene. Hvad, aktiviteten var, findes der ikke noget entydigt bud på, men i de tilfælde, hvor jordens fosfatindhold er analyseret, er der registreret en forøget værdi omkring to-stolpeanlæggene. Vi ved at jordens fosfatindhold øges i områder, hvor der eksempelvis har ligget gødning, er foregået slagting, eller er blevet opbevaret foder og lignende. Det er derfor blevet foreslået, at to-stolpeanlæggene enten har været slagtebænke,

tøjningssteder til husdyr eller måske steder, hvor man har udspændt huder og skind til bearbejdning og tørring inden selve garvningen. Mulighederne for tolkning er ikke udtømt, og måske gør vi engang i fremtiden det fund, som giver en sikker tolkning.

Gruber og andre anlæg

På næsten alle bopladser fra bronzealder og jernalder findes et antal 'gruber', dvs. større opfyldte huller med varierende form og indhold. Det gælder også bosættelsesområdet 'Skals Nord', hvor der fandtes tretten 'ild-/koge-gruber' og seks større grubekomplekser uden for husene.

'Ild-/koge-gruber' kaldes også jordovne, eftersom de generelt formodes at have været brugt til madlavning. De er kendetegnet ved, at der i bunden findes et sort trækulsholdigt askelag, der viser, at der har været ild i gruben, og at der over dette askelag findes skørbrændte sten, som må være opvarmet i gruben. De fundne jordovne er uden tvivl etableret over et tidsrum på adskillige årtier. Således er et stolpehul A153 til langhuset K5 tydeligvis blevet gravet ned i jordovnen A128, mens en anden jordovn A133 tydeligvis er blevet gravet ned, så den skærer tagstolpehul A108 til samme langhus. I 'Skals Nord' findes altså jordovne, der både er ældre og yngre end langhuset K5. Omkring og indenfor grundplanen af dette langhus blev fundet seks andre jordovne, som vi ikke kan tidsfæstne nærmere. Det er næppe sandsynligt, at jordovnene (A129 og A134), der også ligger indenfor grundplanen af langhus K5, kan have været i brug samtidig med langhuset; dertil er deres placering for problematisk i forhold til vægge, tagstolper og gangarealer i langhuset. Kun én jordovn lader sig mere overbevisende knytte til et langhus. Det gælder jordovnen (A13), der på baggrund af placeringen kan være samtidig med Hus K1 (se side 4).

De seks større grubekomplekser på stedet har givetvis været råstofgruber, hvor man har hentet undergrundens lerblandede sand, som skulle bruges i forbindelse med husbyggeri og lignende. Sidenhen er de fleste af nedgravningerne blevet brugt til affald. Således rummede fire af gruberne (A1, A2, A3 og A29) anelige mængder af lerkarskår fra yngre bronzealder eller tidlig førromersk jernalder og andet affald.

Skals Nord i et lokalt perspektiv

Udgravningen i 'Skals Nord' har berørt dele af et større bosættelsesområde fra yngre bronzealder og tidlig førromersk jernalder, der formodentlig dækker en betydelig del af det store bakkedrag i det nordlige Skals.

Siden 1986 har Viborg Stiftsmuseum foretaget en række mindre og større arkæologiske undersøgelser på bakkedraget i Skals (se oversigt på Figur 12). I den sydøstlige del af det nuværende kvarter 'Nordentofte' blev der i 1986 undersøgt resterne af en gravhøj fra ældre bronzealder, hvorunder fandtes spor efter et såkaldt 'midtsulehus' fra slutningen af yngre stenalder eller måske begyndelsen af ældre bronzealder (ca. 2500-1500 f.Kr.). I 1996 gennemførte museet en større prøvegravning på de centrale dele af bakkedraget forud for byggeriet af 'Nordentofte', hvor der blev fundet mange anlægsspor. Dengang vurderede museet, at bevaringstilstanden af de øvrige anlægsspor var for ringe til at foretage yderligere undersøgelser, hvorfor området desværre blev frigivet til anlægsarbejder. Kun et enkelt treskibet langhus fra førromersk jernalder (500 f.Kr.-Kristi fødsel) blev undersøgt ved denne lejlighed. I dag ville vi givetvis have vurderet sagen anderledes. Med vores nuværende viden må det antages, at der henover disse dele af bakkedraget har ligget adskillige spredte hustomter fra hele perioden yngre stenalder til især yngre bronzealder og ældre jernalder. Det er selvsagt umuligt at sige noget om antallet af huse, men eftersom anlægssporene i området var spredt ud over et bety-

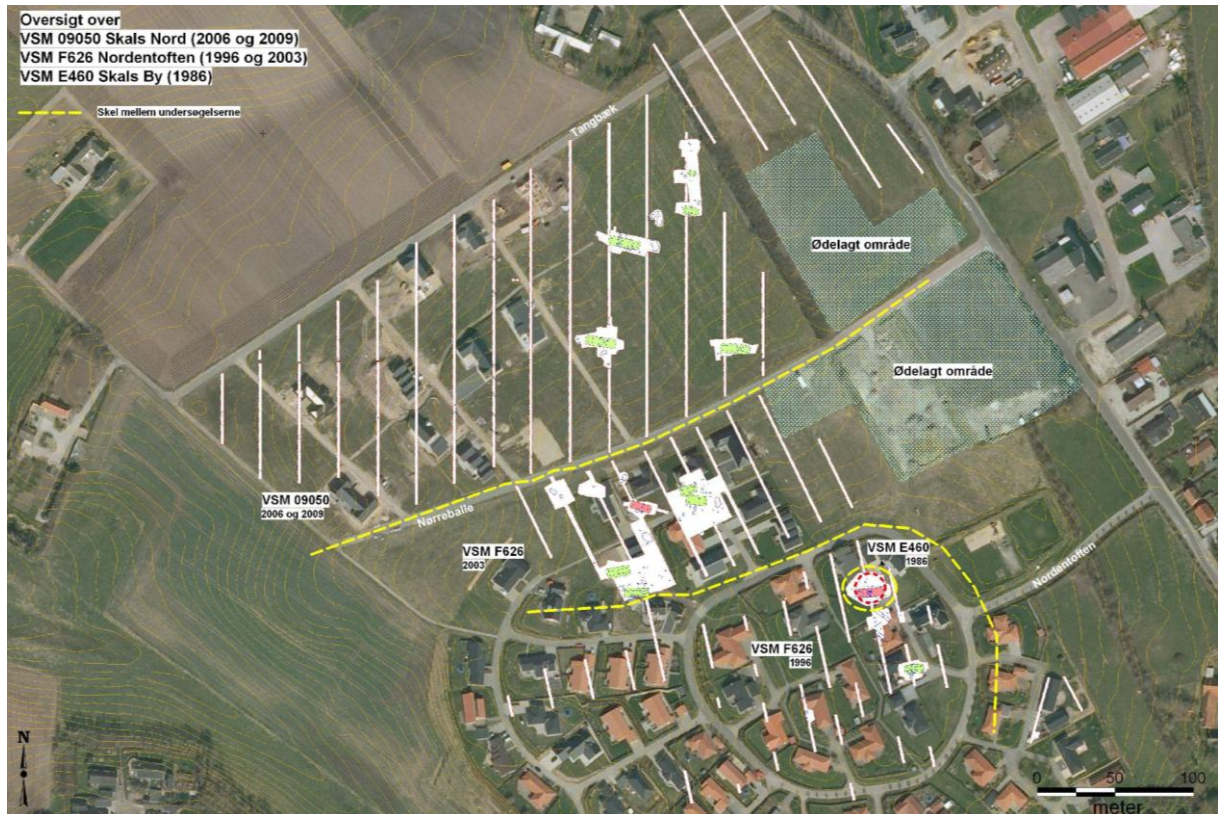
deligt areal, har der formodentlig været tale om mere end ti og måske betydeligt flere huse. I 2003 gennemførte museet omfattende prøvegravninger og begrænsede udgravninger på området lige syd for den aktuelle udgravning 'Skals Nord'. Ved disse undersøgelser blev der fundet spor efter mindst ét midtsulehus fra sidste del af yngre stenalder/tidlig ældre bronzealder (ca. 2300-1500 f.Kr.) og fire treskibede langhuse fra yngre bronzealder eller tidlig førromersk jernalder (ca. 1100-200 f.Kr.). Således ved vi, at bosættelsesområdet fra yngre bronzealder og/eller tidlig førromersk jernalder, der blev afdækket ved undersøgelsen af 'Skals Nord', har strakt sig ganske langt mod syd henover bakkedraget. Vi ved også, at bosættelsesområdet fra formodentlig sidste del af yngre stenalder/ældre bronzealder tilsyneladende ikke har strakt sig henover nordvestsiden af højdedraget, eftersom der ikke blev fundet spor fra denne periode ved undersøgelsen af 'Skals Nord'. Det må dog i dag erkendes, at vi aldrig får et komplet billede af bebyggelsen og andre aktiviteter på det markante bakkedrag i Skals. Det skyldes bl.a., at store dele af området som førnævnt blev frigivet til anlægsarbejde uden yderligere undersøgelser i 1996, ligesom der i de prøvegravede og delvist undersøgte områder i 2003, 2006 og 2009 kan have ligget i hvert fald enkelte andre langhuse, som ikke er blevet undersøgt.

Efter alt at dømme strækker bosættelsesområdet fra yngre bronzealder og/eller tidlig førromersk jernalder sig over 9-10 ha og muligvis mere, da vi ikke kender afgrænsningen mod nordvest og øst. Der er altså tale om et bosættelsesområde på bakkedraget, der har en ganske betragtelig størrelse. Selvom vi i dette store område har kendskab til mange huse og formodninger om endnu flere, så har de ikke eksisteret samtidigt. Bronzealderens bebyggelse må karakteriseres som en enkeltgårdsbebyggelse, og først i løbet af førromersk jernalder begynder vi at se landsbybebyggelser med flere samtidige, tætliggende gårde. De mange huse på bakkedraget fra yngre bronzealder og tidlig førromersk jernalder må derfor opfattes som spor efter én eller måske et par spredtliggende gårde, der har flyttet rundt i landskabet; måske over et tidsrum på 500-600 år. Hvis langhusene har haft en 'levetid' på ca. 30-40 år, så kan den samme gård potentielt være genbygget og flyttet 15-20 gange, hver gang med én eller måske to langhuse. Det kan synes at være mange set ud fra de i alt 10 udgravede huse fra perioden, men bakkens størrelse taget i betragtning er det ikke umuligt, at det har været tilfældet.

Undersøgelsen på bakkedraget i Skals kan givetvis bidrage til den fortsatte diskussion om gården i yngre bronzealder og tidlig førromersk jernalder. Ser man på bebyggelsen, synes det nemlig at være en oplagt mulighed, at der er fundet spor efter gårde bestående af to langhuse, således som det efterhånden kendes fra flere yngre bronzealderbebyggelser i Viborgområdet; bl.a. fra bopladserne på Viborg Vestermark og ved Langmosegård ved Møldrups. Forskellige forhold som fx langhusenes meget sammenfaldende orientering antyder, at det store Hus K5 (120-125 m²) og det mindre Hus K2 (50-55m²) kunne repræsentere langhusene i en sådan gårdfase, hvori også konstruktion K3 (18-26 m²) tænkes at indgå. To andre mulige gårdfaser synes at kunne udskilles i det område af bakkedraget, som blev undersøgt i 2003. Koblingen af langhusene i gårdsenheder er dog langt fra sikker. Dels får vi ikke hjælp af noget hegn, sådan som det ofte findes ved gårde fra jernalderen. Hegn er yderst sjældne på bronzealderens bopladser, og uden hegn til at 'indramme' gårdene, bliver tolkningen selvfølgelig mere usikker. Og dels har vi ikke tilstrækkelig sikkerhed for, at der ikke - som nævnt ovenfor - gemmer sig andre langhuse i de prøvegravede områder.

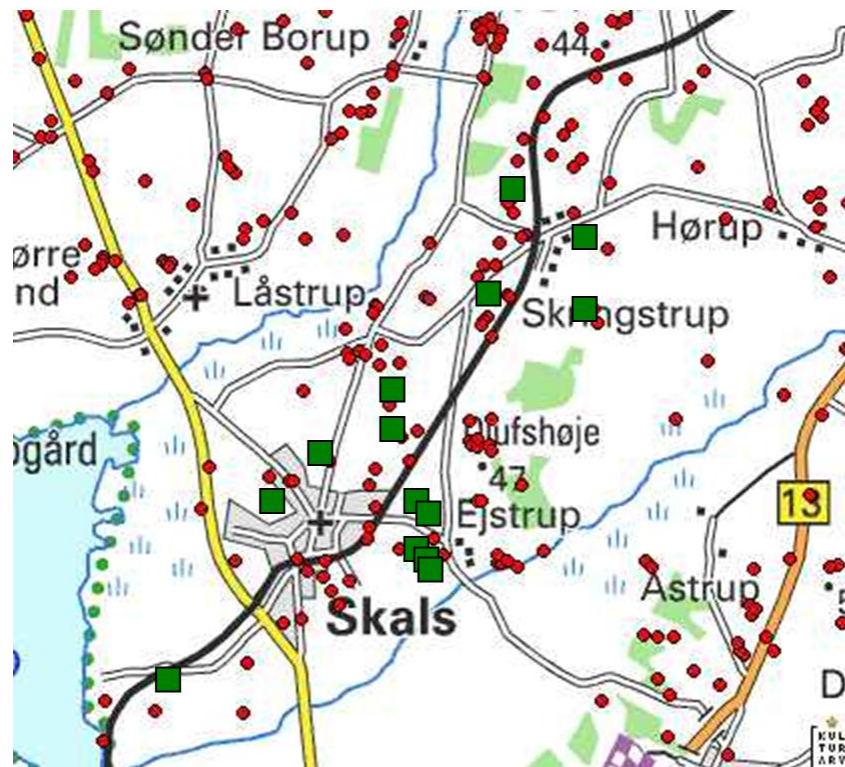
Figur 11. Forslag til gårdfaser. Mulige samhörørende langhuse er markeret med røde linjer.

Figur 12. Oversigt over undersøgelserne 1986-2009 på bakkedraget i Skals med luftfoto fra 2009 som baggrund. Alle søgegrøfter og udgravningsfelter er vist. Med grøn farve er markeret langhuse fra yngre bronzealder/tidlig førromersk jernalder og med rød farve midtsulehuse fra formodentlig senneolitikum/ældre bronzealder. Den røde stiplede linie markerer gravhøjen. Den gule stiplede linie markerer de omtrentlige grænser mellem de forskellige undersøgelser på bakkedraget.

Fra bosættelsesområdet har beboerne på bakken haft adgang til både fugtige engområder med græs i ådalene mod nord og mod syd, der kan være brugt til foder til kreaturerne i de lange vintermåneder, og mere tørre områder på selve højdedraget, der kan have været brugt som overdrev om sommeren. Også fjorden ca. 1 km mod vest må have været en ressource i dagligdagen. Fra mange andre bopladser ved vi, at denne placering i grænsezonen mellem fugtige områder og mere tørre områder ofte har været foretrukket.

Det store bosættelsesområde fra yngre bronzealder og tidlig førromersk jernalder på bakkedraget i Skals er én af flere kendte bopladser på det højdedrag, der fra øst skyder sig frem til engene ved Hjarbæk Fjord med Simsted Ådalen mod nord og Skals Ådalen mod syd (Figur 13). Ved flere lejligheder har museet foretaget større eller mindre undersøgelser af spor efter hustomter og aktiviteter fra samme periode i dette område, hvorfor der begynder at tegne sig et mere klart billede. Sammenfattende viser disse undersøgelser, at der har været tæt bebyggelse på Skals-højdedraget i bronzealder og ældre jernalder.

Figur 13. Bopladser fra yngre bronzealder og/eller tidlig førromersk jernalder i lokalområdet mellem Simested Å mod nord og Skals Å mod syd.

Tak til Viborg Kommune for det gode samarbejde i forbindelse med udgravningen.

Relevant litteratur

Bertelsen, John B. m.fl.: *Bronzealderens bopladser i Viborg Amt*. Skive 1996

Jensen, Jørgen: *Danmarks Oldtid. Bronzealder 2000-500 f.Kr.* København 2002.

Mikkelsen, Martin og Mikael H. Nielsen: *Nordentofte, Skals - en boplads fra sen yngre stenalder, bronzealder og tidlig jernalder*. Viborg Stiftsmuseum. Bygherrerapport nr. 2. Viborg 2004.

Diverse oplysninger:

Viborg Stiftsmuseums j. nr.:	VSM 09050
Lokalitet:	Skals Nord
Sogn, herred og amt:	Skals sogn, Rinds herred, Viborg amt
Dansk Kulturhistorisk Centralregister:	130911-104
Kulturarvsstyrelsens j. nr.:	2003-2122-1058
Bygherre:	Viborg Kommune
Areal:	1820 m ²
Rendegravemaskine fra:	Skals Murer & Entreprenør Forretning A/S
Deltagere i udgravningen:	Udgravningsansvarlig: Dorthe Kaldal Mikkelsen
	Daglig leder: Lars Agersnap Larsen
	Arbejdsmand: Gorm Jensen Juul Olesen

Dokumentationsmaterialet bestående af beretning, tegninger, fund, fotos m.v. opbevares på Viborg Stiftsmuseum, Hjultorvet 4, 8800 Viborg.

Undersøgelsen er betalt af bygherren og Viborg Stiftsmuseum

Om bygherrerapporter

Når der er foretaget en arkæologisk udgravning, der er helt eller delvist finansieret af en privat eller offentlig bygherre, skal der udarbejdes en særskilt rapport til bygherren. Bygherrerapporten skal være almindeligt tilgængelig, præsentere udgravningens resultater og sætte dem i sammenhæng med det omgivende landskabs kulturhistorie.¹

Viborg Stiftsmuseum har besluttet at udgive museets bygherrerapporter i en fortløbende serie. Ældre numre kan købes for 20 kr. (medmindre andet er anført) ved henvendelse til museet.

Liste over Viborg Stiftsmuseums bygherrerapporter

1. Båndruplund – en boplads fra bronzealder og tidlig jernalder. Martin Mikkelsen. 2004.
2. Nordentofte, Skals – en boplads fra sen yngre stenalder, bronzealder og tidlig jernalder. Martin Mikkelsen og Mikael H. Nielsen. 2004.
3. Brokbakken – en samlingsplads fra bronzealder og en gravplads fra ældre jernalder. Martin Mikkelsen og Mikael H. Nielsen. 2004.
4. Lynderup SV – et aktivitetsområde fra sen yngre stenalder og bronzealder. Martin Mikkelsen og Mikael H. Nielsen. 2006.
5. Teglværksvej – en boplads fra ældre bronzealder. Martin Mikkelsen. 2005.
6. Klejtrup Syd – en boplads fra sen yngre stenalder / tidlig ældre bronzealder. Marianne Høyem Andreasen. 2005.
7. Krogen, Aidt. Under udarbejdelse.
8. Højvangen, Ørum. Kamilla Fiedler Terkildsen og Martin Mikkelsen. Under udarbejdelse.
9. Stenshede – en gravhøj og andre fund fra yngre stenalder. Sanne Boddum og Martin Mikkelsen. 2006
10. Ørum Sportsplads – et aktivitetsområde fra ældre jernalder. Mikael H. Nielsen. 2005
11. Sundstrup Øst – en boplads fra yngre stenalder. Mikkel Kiildsen. 2006.
12. Ettrupvej, Fjelsø – to aktivitetsområder fra bronzealder eller jernalder. Kamilla Fiedler Terkildsen. 2006.
13. Løvel Syd - bebyggelse spor fra yngre bronzealder og ældre germansk jernalder. Malene R. Beck & Dorthe Kaldal Mikkelsen. 2006.
14. Skaldehøj og Arildsvej - to bopladser fra førromersk jernalder. Mikkel Kiildsen. Under udarbejdelse.
15. Liseborg- et forsvarsværk fra tidlig førromersk jernalder. Dorthe Kaldal Mikkelsen 2009.
16. Lindum syd – langhus fra middelalderen. Jesper Hjerminde. 2006.
17. Søhuset, Viborg - på kanten af middelalderbyen. Marianne Greve Iversen. 2006.
18. Formyre SØ - hustomt og grave fra sen ældre bronzealder - fladmarksgravpladser fra tidlig jernalder. Martin Mikkelsen. 2009.
19. Tindbækvej 25 - Gravhøj fra enkeltgravskultur. Martin Mikkelsen og Mikkel Kiildsen. 2007.
20. Langmosegård - en boplads fra yngre bronzealder. Martin Mikkelsen. 2007.
21. Løgstrup SØ - en boplads fra yngre jernalder - aktivitetsspor fra yngre bronzealder. Sanne Boddum, Mikkel Kiildsen & Mikael H. Nielsen. 2007.
22. Viborg Vestermark - Bopladser fra bronzealderen. og Martin Mikkelsen. Under udarbejdelse.
23. Ridder Munks Vej - En gravplads m.m. fra stenalder, bronzealder og jernalder. Sanne Boddum og Martin Mikkelsen. 2007
24. Rødding SV - bebyggelse fra yngre bronzealder og ældre førromersk jernalder. Mikkel Kiildsen. 2009.
25. Randrup Mølle – et langhus med forsænket østende fra yngre stenalder. Sidsel Wåhlin og Martin Mikkelsen. 2008.
26. Spangsdal II og Gl. Asmild. Gårdsanlæg fra Middelalder og nyere tid. Mette Klingenberg og Lars Ager-snap Larsen. 2010.
27. Bjerring Hede - en gravplads fra ældre jernalder - en boplad- og aktivitetsspor fra ældre jernalder. Asger V. Amundsen og Martin Mikkelsen 2008. Under udarbejdelse.
28. Liseborg Høje - boplad fra yngre bronzealder - begravelse i vognfading fra vikingetid. Elin Vanting & Dorthe Kaldal Mikkelsen. 2009.
29. Stenshede Syd - Gravhøj fra enkeltgravskultur - bopladser fra yngre bronzealder og ældre jernalder. Claus Sørensen og Martin Mikkelsen. 2009.
30. Hjortdalgård - en boplads fra ældre jernalder. Claus Frederik Sørensen og Dorthe Kaldal Mikkelsen. 2009
31. Sønder Mose - en bebyggelse fra ældre bronzealder. Dorthe Kaldal Mikkelsen. 2009.
32. Rådmandshus – bebyggelse fra yngre vikingetid og ældre middelalder på Viborg Vestermark. Mikkel Kiildsen. 2009.
33. Højlund Spangsdal I – landsby fra yngre jernalder. Sanne Boddum. 2009.
34. Rugballegård – brandgrave og boplad fra førromersk jernalder. Martin Mikkelsen. 2009.
35. Kokær Høj – bebyggelse fra jernalder. Mikkel Kiildsen. 2009.

¹ Kulturarvsstyrelsen: Retningslinjer for udformning af rapport til bygherre/anlægsmyndighed

36. Birgittelyst – boplads og aktivitetsområde fra yngre bronzealder og førromersk jernalder samt vejforløb fra historisk tid. Jakob Westermann og Dorthe Kaldal Mikkelsen. 2009.
37. Ørum Industrivej – boplads fra yngre bronzealder og førromersk jernalder. Elin Vanting. 2009.
38. Mølgård, Resen – boplads fra førromersk jernalder. Martin Mikkelsen, Mikkel Kiildsen, Kamilla F. Terkildsen. 2009.
39. Iller – en bebyggelse fra yngre jernalder. Dorthe Kaldal Mikkelsen. 2009.
40. Toftumvej, Mønsted. Jættestuetomt fra yngre stenalder samt boplads fra romersk jernalder. Kamilla Fiedler Terkildsen. 2009.
41. Hulbækvej 31 – boplads og grave fra ældre jernalder. Martin Mikkelsen. 2009.
42. Hørup – bebyggelsesspor fra ældre og yngre jernalder. Mikkel Kiildsen & Dorthe Kaldal Mikkelsen. 2009.
43. Tindbæk Hestehave – en boplads fra yngre stenalder samt en boplads og en urnegrav fra yngre jernalder. Sanne Boddum. 2010.
44. Møllegård, Klejtrup – boplads fra sen yngre stenalder og bronzealder. Sanne Boddum. 2010.
45. Neder Hallum, Ravnstrup – bebyggelse og aktivitetsspor fra germansk jernalder og vikingetid. Mette Klingenberg. 2010.
46. Løgstrup Nord – bebyggelse fra yngre stenalder til førromersk jernalder. Mikkel Kiildsen. 2010.
47. Haugårdvej 17 – en bebyggelse fra yngre bronzealder. Lars Agersnap Larsen. 2010.
48. Ørndrup Vest – aktivitetsspor fra yngre stenalder og bebyggelse fra yngre bronzealder og ældre jernalder. Sanne Boddum. 2010.
49. Skals Nord – en bebyggelse fra yngre bronzealder og/eller tidlig førromersk jernalder. Lars Agersnap Larsen. 2010.

Gengivet med tilladelse fra tidsskriftet SKALK